

Квашук О. В.

СПРИЙМАННЯ ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ТЕЛЕВІЗІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ АГРЕСИВНО- НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗМІСТУ

У статті розглядається питання впливу телевізійної інформації як одного з чинників зміни поведінки дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: телебачення, сприймання, насильство.

В статье рассматривается вопрос воздействия телевизионной информации как одной из составных изменения поведения детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: телевидение, восприятие, насилие.

In this article are discussed questions about TV influence, as a factor of changes in behavior of younger age children.

Key words: television, perception, violence.

Значні зміни, що відбуваються у житті всього нашого суспільства, сполучаються з багатьма труднощами не лише в економічній, політичній, соціальній сферах, а й в етико-психологічній. Особливо гострі проблеми стосуються підростаючого покоління. За останні роки зросли показники підліткової і, що найбільш тривожно, дитячої злочинності, а також відхилень в емоційному здоров'ї школярів. Багато дітей і підлітків відзначаються підвищеною нервозністю, надмірною чутливістю та гарячковістю, вразливістю та емоційною неврівноваженістю. Але найбільш непокоять батьків, педагогів, психологів, соціальних працівників, співробітників МВС, громадськість такі прояви поведінкової активності дітей і підлітків, як агресивність, жорстокість, цинізм, відчуженість, духовна спустошеність. Стрімке зростання рівня агресивності багатьох дітей і підлітків – одна з найбільш актуальних проблем сьогодення.

Більшість дослідників розглядає декілька чинників, що призводять до розвитку агресивності. До них належать біологічні,

психічні, соціально-педагогічні, соціально-економічні, соціально-культурні. Ми вирішили зупинитися на аналізі соціально-культурного чинника, який характеризується зниженням морально-етичного рівня населення, розширенням кримінальної субкультури, руйнуванням культурних цінностей, пропагуванням засобами масової інформації аморальних, агресивних стереотипів поведінки. Найпопулярнішим засобом передачі різноманітної інформації, у тому числі і агресивно-насильницької, є кіно та телебачення. Саме з'ясування зв'язку між агресією на телеекрані і формуванням девіантної поведінки сучасних школярів стало метою нашого дослідження.

Телебачення входить до так званих засобів мас-медіа, основною функцією яких є донесення інформації до масової аудиторії. Окрім інформаційної функції, телебачення виконує ще й дозвільну, займаючи, таким чином, все більше місця в періоді активності людини і впливаючи на її психіку.

Питання впливу телебачення на психіку людини більш ніж актуальні. Світ звуко-зорових образів проникає у всі сфери соціокультурного життя, паралельно впливаючи навіть на тих, хто з певних причин телевизор не дивиться. Можна сказати, що телебачення стало одним з помітних елементів нашого повсякденного життя та середовища існування, впливає як на окремого глядача, так і на соціально значимі процеси в суспільстві. Телепередачі не лише занурюють великі маси людей у світ віртуальної (екранної) реальності, але й годинами утримують їх в ньому, даруючи радість пізнання, співпереживання і майже особистісної присутності, спілкування з тими, хто знаходиться на екрані. У будь-якому випадку, навіть найбільш критично налаштовані глядачі відчувають почуття приналежності – хто до новин, хто – до того, що вони розуміють під сучасністю, хто – до телевізійного життя. У свідомості мільйонів людей, що залишаються наодинці з телеекраном, віртуальні образи трансформуються в елементи їх “образів світу”, або “картини світу”. Результатом телепереглядів виявляються перенесені в реальне життя знання та емоції людей, що впливають, в свою чергу, на їх рішення, висновки, вчинки.

Соціальні наслідки функціонування сучасного телебачення не завжди позитивні. Так, проведені вченими соціально-психологічні дослідження зафіксували, що телепередача, навіть найцікавіша, може викликати у дітей тривогу та страх, роздратування або нервовий зрив, спровокувати диференціацію серед однолітків.

Дослідження також зафіксували, що нерідко уявлення про навколишній світ, які виникають в зв'язку з телепереглядами, виявляються фрагментарними, неадекватними реальному стану справ, не виправдано розфарбованими в негативні тони [1].

Розглядаючи телепростір як один з чинників зміни поведінки, слід зазначити, що часті покази епізодів насильства по телебаченню і усвідомлення його можливого впливу на дітей породила широкі дослідження в цій галузі в останні десятиліття. Вплив сцен насилля на дітей вивчався серйозніше, ніж будь-які інші аспекти телебачення. Дані, отримані з різних джерел, свідчать про те, що насилля на телеекрані може породжувати агресивну поведінку.

Розуміння, усвідомлення змісту передачі викликає в дитини певні почуття, емоційні переживання, впливає на її поведінку.

Розглядаючи процес стосунків юного глядача з телеекраном, необхідно враховувати не лише психофізіологічні особливості дитячого віку, але й характер дитячого сприйняття. Основними рисами дитячого сприйняття є: емпіричність, пов'язана з недостатністю досвіду і критеріїв оцінки, підвищена активність сприйняття, зосередження основної уваги на дієвому початку в поведінці героя, результативність сприйняття.

Психологи розрізняють кілька типів сприйняття: емоційний, аналітичний і образний. Дітям молодшого шкільного віку властивий емоційний тип сприйняття. Сприйняття дітей цього віку носить не критичний характер. Своє внутрішнє "я" вони легко ототожнюють з "я" персонажа, тобто відбувається ідентифікація з героєм телепередачі.

Г. Козирева виділяє таку особливість дитячого сприйняття, як активна роль деталі в осмисленні образу. Ця активність зумовлена невеликим життєвим досвідом і активністю пізнавальної сфери. Тут переважає роль мимовільної уваги, тому цих дітей приваблюють яскраві, незвичайні предмети. Своєрідним є і ставлення дітей до зовнішності персонажів. Приваблива людина, з їх точки зору, добра, хороша, тобто позитивний персонаж. Непривабливі герої викликають в них страх або сміх. Тільки добре знайомі серед них, які зарекомендували себе як добрі та співчутливі, можуть викликати симпатію. Ця особливість містить в собі можливість більш можливого впливу на юного глядача. Адже привабливість персонажа може виправдати вчинки різного характеру, зазначає Г.Козирева [2].

Низка дослідників виділяє ще одну особливість дитячого

сприйняття – це активно діючий герой. Цікавість дітей до активних героїв пояснюється тим, що такий тип персонажів відповідає дитячій моториці, яка характеризується інтенсивністю. Протиставлення реального та уявного також легко усувається завдяки моторній активності юних глядачів, і тоді відбувається активне входження в уявне. Тому моторна активність персонажа грає важливу роль в системі зорового сприйняття дітей [2].

“Телебачення володіє особливою якістю в процесі масового впливу: трансляційністю і так званім ефектом особистісного спілкування”, – відзначає О.А.Медведева. Трансляційність розглядається як реальний час аудіовізуального повідомлення. І це є однією з головних якостей ТБ. Як це відбувається на контакт з дитячою аудиторією? Перш за все цей контакт стає більш міцним завдяки психологічній довірі юних глядачів до діалогу на малому екрані. Переваги телебачення перед кінематографією в спілкуванні з юними глядачами полягає в тому, що телеекран розташовує до більш довірливої розмови з дітьми. “В силу цієї особливості видовища відбувається стирання психологічної межі між світом на екрані і світом нашого сприйняття”, – відзначає Е.Багіров [1].

Коллективність сприйняття породжує додаткові імпульси до активної психологічної діяльності. Сприйняття телевізійних передач, за спостереженням психологів, важливе не тільки як переживання, зміст якого зводиться до естетики. Коллективний перегляд телепередач робить соціальне узагальнення важливішим за художні переживання, що, на думку К.Обухівського, “є загрозою для гармонійного розвитку особистості”, тим більше, що в дитячому віці залежність від референтної групи досить висока. Таким чином, можемо сказати, що аудіовізуальне сприйняття прагне до структурування, схематизації, спрощення сприйняття інформації. Це в свою чергу призводить до схематичної інтерпретації дійсності, стереотипів сприйняття і т. ін.

Аудіовізуальне сприйняття – це сприйняття фрагментарне. Відсутність координації у великій кількості уривочної, не детермінованої цілісності системної інформації порушує і ціннісну орієнтацію сприйняття. Це формує дискретність і ритуальність мислення, його некритичність.

Ознакою візуальності є надмірність інформації, що, в свою чергу, веде до підвищення навіюваності, до пригнічення свідомого сприймання, дії психологічних механізмів на підсвідомому рівні. З іншого боку, “надмірність дозволяє виділити ключові образи тек-

сту, вона знімає надмірну напругу, залишає впевненість у тому, що реципієнт вловлює основний зміст побаченого і почутого". Щоб полегшити процес сприймання інформації, телебачення прагне до спрощених форм, оскільки "найпростіша структура робить сприйняття більш простим" [1].

До того ж слід зазначити, що сприйняття екранної інформації подвійне. Воно пояснюється подвійністю природи телебачення: як мистецтва, і як засобу масової комунікації. Глядач сприймає передачу як створений уявою художника світ образів і як реальний процес комунікації. В комунікативному акті сприйняття залежить від розуміння мови спілкування. Забезпечує дане розуміння еклектичність мови телебачення. Таким чином, у процесі телевізійної комунікації важливо володіти системою категорій, понять, тобто "екраном знань" [1]. Саме цьому, на нашу думку, слід навчити наших школярів.

Телебачення в психічному житті дитини займає все більше часу. За даними досліджень, діти молодшого шкільного віку дивляться телевізор в середньому 12-20 годин на тиждень, тобто 2-3 години на добу. Індивідуальна варіативність в часі, проведеному біля телевізора, є досить широкою.

Особливості перегляду полягають в тому, що, по-перше, досить багато часу молодші школярі дивляться програми, адресовані дорослій аудиторії; по-друге, з віком час перегляду пізнавальних програм падає, а розважальних – зростає.

До 8 років діти сприймають зміст програми по шматочках. Ймовірно, їх захоплює масштаб, швидка зміна темпу, гучна музика або дитячі голоси (або голоси героїв мультфільмів), і часто це спрямовує їхню увагу повз повільні сцени, в яких є дорослі спокійні діалоги (Anderson, Schmidt & Collins, 1998). Тому діти 6 років часто не здатні відтворити причинний зв'язок подій, що ведуть від початку історії до її завершення. Вони відчувають труднощі відтворення послідовності сюжету завдяки своїй тенденції пам'ятати вчинки, що зробили герої, швидше, ніж, мотиви та цілі, до яких герої прагнуть, та події, які створюють такі цілі. Крім цього, діти молодшого шкільного віку не розуміють штучність телевізійних передач, часто вірять, що герої дотримуються своїх ролей (та сценарних характерів) і в реальному житті (Wright et al, 1990). [5] І хоча вже 8-річні діти можуть розуміти, що телевізійна передача – це вимисел, вони все ще здатні сприймати її як точне відображення реальних подій (Wright et al., 1990).

Розуміння телевізійних передач різко покращується, починаючи з середнього дитячого віку та в підлітковому віці. Досвід перегляду телепередач допомагає дітям правильно інтерпретувати масштаб зображення, затемнення, музикальний ряд та інші характеристики, що допомагають глядачеві робити правильні висновки про вчинки героїв. Крім того, діти старшого віку та підлітки все більше здатні робити висновки про епізоди, які розмежовані часом. (van den Broek, 1997). Тобто, якщо герой вів себе пристойно і завоював чимось довіру, щоб потім його обдурити, 10 річна дитина може зрозуміти нечесні наміри персонажу і оцінити його негативно. І навпаки, 6-річна дитина, яка приділяє більше уваги конкретній поведінці, ніж прихованому змісту, швидше за все запам'ятає такого артиста, який грав "чудового хлопця", і оцінить його наступні дії більш позитивно.

Сприйняття дитини (як і будь-якої нормальної людини) тяжіє до створення цілісного образу і до формування гештальту. Екран з його оптичними ефектами протистоїть цій цілісності, пропонуючи аналогічне, парадоксальне, неприродне уявлення про світ, наприклад, поєднання неможливого. Особливо яскраво це виявляється при впливі кліпу, миттєві образи якого здатні ніби проникати крізь бар'єр усвідомленого сприйняття, обминаючи свідомість, впливаючи на несвідомі структури. Оптичні прийоми, вплив кольору в рекламі і фільмах, комп'ютерна графіка з її можливостями легко навіюються в несвідоме, руйнуючи суперечності між реальністю та ілюзією.

В наш час, коли ЗМІ підкоряють свідомість і раціоналізують її, переконливо закладаються стереотипи сприйняття та поведінки, особливо актуальні проблеми негативних тенденцій, присутніх у свідомості дитини, які найбільш рельєфно виявляються в інтерпретаційних процесах. Інтерпретаційні процеси – це способи відображення, що являють собою пізнання, вплетені в комунікацію.

Способи інтерпретації, що нав'язуються людині ЗМІ, неусвідомлено засвоюються особливо дітьми, які з раннього віку втягнуті у владу аудіовізуальної техніки. Інтерпретаційні процеси безпосередньо впливають на формування особистості. В той час, коли свідомість індивідуальності пригнічується, життєдіяльність людини автоматично активізується, телебачення, являючись адаптуючою системою, допомагає орієнтуватися у світі, формуючи соціальні цінності і тим самим створює "масову людину".

Емоції – своєрідний "фільтр", через який пропускається відображувана дійсність. Розпочнемо звичайно зі сприйняття звуко-

вої інформації з телеекрану. Це – складна пізнавальна діяльність дітей, пов'язана з роботою слухового аналізатора, яка включає такі психічні процеси, як слухання, уявлення, усвідомлення почутого та розуміння. Молодший школяр при сприйнятті телепередачі є не лише глядачем, але й слухачем.

Слухання – складний процес перцептивної діяльності дитини, в ході якого бере участь лише слуховий аналізатор. Це положення дало привід ряду зарубіжних вчених вважати процес сприйняття слухової інформації пасивним процесом. Ж.Піаже вважає, що молодшим школярам присутній егоцентризм, невміння стати на точку зору інших, зрозуміти мотиви та поведінку героїв, дати їм об'єктивну оцінку. Таке розуміння психіки дитини, – пише А.В.Запорожець, – є протиріччям дійсності. Важливим зрушенням, що відбуваються в молодшому шкільному віці, якраз і є, на думку О.В.Запорожця, розвиток здатності мисленнево діяти в уявних обставинах.

Хоча телебачення не штовхає більшість дітей на здійснення фактів фізичного насилля, однак – воно впливає на ставлення дитини до агресивних дій інших людей. Люди, які бачать багато насилля на телеекрані, схильні виправдати агресивну поведінку. У них також підвищується рівень чутливості до агресії: їх менше вражає насилля в реальному житті, і вони менш схильні допомогти жертві. Дослідження вчених доводять, що фільми зі сценами боротьби, насилля захоплюють учнів явищами, які вони, зазвичай, не можуть спостерігати в реальному житті – фантастичні події, надприродне, магічна сила героїв, чудодійні уміння, що дають змогу людині перемагати у будь-яких ситуаціях, паранормальні явища. Загалом, у судженнях більшості учнів наголошено, що їх приваблюють не стільки сцени насильства, магії й жахів, скільки вправність героїв, які задіяні в цих сценах, трансформація людини в різні істоти тощо [5].

На сьогодні дослідники однастайні в тому, що насильство у фільмах робить невеликий, але значимий вплив на випливаючу в подальшому агресію глядачів (Huston, 1986). [4] Насильство, зображене як виправдане, робить більший вплив, хоча і не всі глядачі в однаковою мірою піддаються цьому впливу. Ерн і Хьюсман (Ern, Huesmann, 1986) наводять приклади, в яких діти від 8 до 12 років дуже сприйнятливі до насильства на телеекрані, причому, у протигагу даним ранніх досліджень, дівчатка чутливі до нього такою ж мірою (якщо не більше), ніж хлопчики. Особисті харак-

теристики дітей, такі як слабка успішність і непопулярність серед однолітків, також пов'язуються з більш сильними ефектами, і є також деякі (хоча і неоднозначні) свідчення того, що насильство на телеекрані робить більш сильний вплив на агресивних, ніж на неагресивних дітей (Wober, 1989).

Сила ефектів також залежить від того, скільки часу дитина проводить біля телевізора, чи сприймає вона те, що відбуваються на екрані як реальні події і чи ототожнює себе з агресивними телегероями (Eron, Huesmann, 1986).

Процеси, за допомогою яких перегляд телевізійних передач з насильством впливає на агресію, носять безумовно складний характер. Зазвичай передбачається, що ефекти залежать від моделювання агресивних вирішень конфліктів, хоча цей процес не є одноманітним, і мало підстав припускати копіювання конкретних актів насильства. Короткотермінові ефекти можуть містити підвищене збудження, яке активує агресивні реакції в тих випадках, коли вони переважають інші за силою. Частий перегляд сцен насильства може також мати десенсибілізуючий ефект, послаблюючи стримування агресії (Thomas et al., 1977). Однак телевізійні програми, що включають насильство, не створюються у відриві від соціального контексту і є продуктом реально переважаючих норм, і формуючим їх фактором. Вплив насильства на телеекрані, таким чином, не може розглядатися ізольовано від інших соціальних факторів, що впливають на агресію.

Отже, можна зробити висновок, що телевізійні передачі мають великий вплив на розвиток молодших школярів, зокрема на їх рівень агресії. Вони ще не мають життєвого досвіду та необхідних знань, весь світ вони пізнають через зорові образи та відчуття. І телепередачі мовою цих самих зорових образів, яскравих та підсиленних музичним супроводом, можуть донести до дитячої свідомості багато позитивної та негативної інформації.

У вихованні моральних почуттів молодших школярів особливе місце, як засіб, слід виділити емпатійний поштовх телепередач, оскільки мас-медіа пропонують нам досвід, який виникає в результаті взаємодії нашої свідомості зі змістом телепередач. Телепередачі впливають на нашу свідомість: вони дають нам ідеї, змінюють дитячі установки, розповідають, що собою являє навколишній світ. Ці побудови в дитячій свідомості (тобто реальність, яку молодші школярі сприймають) перетворюються в каркас, на основі якого вони створюють інтерпретації досвіду вцілому.

Література:

1. Багиров Э., Кацев И. Телевидение XX век. – М., 1968. – С. 7-21.
(Д)
2. Козырева Л. Г. О социально-психологических особенностях детской киноаудитории // Юный зритель. Проблемы социального кино. – М., 1981. – 71 с.
3. Медведева О. А. Телепрограммы для детей и юношества: (Тематика, визуальная структура, особенности восприятия, опыт белорусского телевидения). Минск, 1990. – 173 с.
4. Dobrow, J.R., & gidney, C.L., (1998). The good, the bad, and the foreign: The use of dialect in children's animated television. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 557, 105-119.
5. Eron, L.D., Huesmann, L.R., lefkowitz, M.M., & Walder, L.O. (1972). Does television violence cause aggression? *American Psychologist*, 27, 253-263.(Д)
6. Freedman, J.L. (1988). Television violence and aggression: What the evidence shows. In: S. Oskamp (Ed.). *television as a social issue* (p. 144-162). Newbury park, CA: Sage.(D)